

Vergaderjaar 2016–2017

21 501-30

Raad voor Concurrentievermogen

Nr. 412

VERSLAG VAN EEN SCHRIFTELIJK OVERLEG

Vastgesteld 21 augustus 2017

De vaste commissie voor Economische Zaken heeft een aantal vragen en opmerkingen voorgelegd aan de Staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap over de brief van 12 juli 2017 over de geannoteerde agenda voor de informele Raad voor Concurrentievermogen op 25 juli 2017 in Tallinn, Estland (Kamerstuk 21 501-30, nr. 408).

De vragen en opmerkingen zijn op 17 juli 2017 aan de Staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap voorgelegd. Bij brief van 19 juli 2017 zijn de vragen die betrekking hebben op de onderwerpen die geagendeerd zijn voor informele Raad voor Concurrentievermogen op 25 juli 2017 in Tallinn, Estland beantwoord (Kamerstuk 21 501-30, nr. 410). Bij brief van 21 augustus zijn de overige vragen beantwoord.

De fungerend voorzitter van de commissie,
Ziengs

De griffier van de commissie,
Nava

Inhoudsopgave	blz.
I Vragen en opmerkingen vanuit de fractie	2
Vragen en opmerkingen van de leden van de VVD-fractie	2
Vragen en opmerkingen van de leden van de CDA-fractie	3
Vragen en opmerkingen van de leden van de D66-fractie	4
II Reactie van de Minister van Economische Zaken	4

I Vragen en opmerkingen vanuit de fracties

Vragen en opmerkingen van de leden van de VVD-fractie

De leden van VVD-fractie hebben kennisgenomen van de geannoteerde agenda voor de informele Raad voor Concurrentievermogen (onderzoek) op 24 en 25 juli 2017. Deze leden hebben de volgende vragen:

Uit de geannoteerde agenda blijkt dat Europa wereldleider is als het gaat om de productie en kwaliteit van kennis, maar minder goed is in het omzetten van deze kennis in innovatie, groei en toegevoegde waarde voor de samenleving. De leden van de VVD-fractie vragen hoe Nederland zich verhoudt tot het Europees gemiddelde van het omzetten van kennis in innovatie, groei en toegevoegde waarde voor de samenleving.

De leden van de VVD-fractie kunnen zich vinden in de mening van het kabinet inzake de maatschappelijke relevantie en impact van onderzoek en innovatie, alsook dat in de programmering van het kaderprogramma meer flexibiliteit mogelijk zou moeten zijn om beter in te kunnen spelen op nieuwe of veranderende maatschappelijke behoeften en om ook ruimte te bieden aan disruptieve innovatie. In hoeverre delen andere lidstaten deze mening? Staat Nederland hier alleen in of vindt zij andere lidstaten aan haar zijde? Indien dit niet het geval is, waarom niet?

De High Level Group (HLG) heeft een aantal aanbevelingen voor de vormgeving van een volgend kaderprogramma gedaan. Deze leden vragen op welke punten deze aanbevelingen overeenkomen met het position paper van Nederland inzake de evaluatie van Horizon 2020 en hoe de Staatssecretaris deze aanbevelingen apprecieert. Is het te verwachten dat Europa de aanbevelingen overneemt? Zo ja, hoe zullen deze aanbevelingen worden geïmplementeerd? Welke gevolgen zullen een eventuele implementatie hebben voor Nederland?

Uit de geannoteerde agenda blijkt dat partijen uit Nederland goed deelnemen aan Horizon 2020 en dat het retourpercentage hoger is dan de Nederlandse afdracht aan het fonds. Verwacht de Staatssecretaris dat dit de komende jaren zo blijft, door te kijken naar de huidige lopende aanvragen? Hoe zorgt het kabinet er daarnaast voor dat Nederlandse partijen ook in de toekomst zich goed blijven profileren binnen het Horizon 2020 fonds?

Uit de geannoteerde agenda blijkt tevens dat de Raad zal debatteren over de coherentie en openheid van EU onderzoeks- en innovatiepartnerschappen. Het stroomlijnen van het landschap van instrumenten voor het stimuleren van onderzoek en innovatie is een van de prioriteiten van het Estse voorzitterschap op dit terrein. De leden van de VVD-fractie vragen wat het precieze standpunt is dat Nederland zal inbrengen tijdens dit debat. De Staatssecretaris geeft aan dat de wens bestaat voor het aanbrengen van meer stroomlijning in het landschap van instrumenten en initiatieven. Op welke instrumenten en initiatieven doelt de Staatssecretaris specifiek?

Op 13 juli heeft de Europese Commissie bekendgemaakt dat vanaf eind 2017 een Europees gezamenlijk onderzoekscentrum haar deuren wil openen. Deze leden vragen hoe de Staatssecretaris tegenover dit nieuws staat en op welke manieren Nederland kan profiteren van het openstellen van een dergelijk centrum.

Vragen en opmerkingen van de leden van de CDA-fractie

De leden van de CDA-fractie merken op dat de groei van de Nederlandse fotonica industrie en het grote markt potentieel dat daaraan verbonden is, grote mogelijkheden biedt voor verschillende Nederlandse regio's als Twente, Eindhoven en Delft. Deze leden vragen in hoeverre de Staatssecretaris de middelen voor de midden lange termijn voor de verdere ontwikkeling van de Nederlands fotonica industrie kan borgen en in hoeverre er hierbij Europese financiering mogelijkheden zijn.

De leden van de CDA fractie vragen aandacht voor European Space Agency/het European Space Research and Technology Centre (ESA/ESTEC). Er heerst onduidelijkheid over welke gevolgen de Brexit heeft voor ESA/ESTEC. Kan de Staatssecretaris aangeven wat nu het politiek formele standpunt van het Verenigd Koninkrijk (VK) is aangaande ESA/ESTEC. Door de onzekerheid ontstaat er bijvoorbeeld onduidelijkheid over de activiteiten van ESA/ESTEC in het VK. De leden van de CDA fractie vragen of er sprake zou zijn dat activiteiten van ESA/ESTEC in het VK verhuizen naar het Europese vasteland. Wanneer deze Britse activiteiten van ESA/ESTEC bovendien geen deel uitmaken van een uiteindelijke Brexit deal, kunnen deze activiteiten tegen onnodige complicaties lopen, al is het alleen al aangaande de EU burgers die er werken. Deze leden vragen de Staatssecretaris dit scenario te onderzoeken en de Kamer hierover te informeren.

Het vertrek van het VK zal financiële gevolgen hebben aangaande de landenbijdrage van de ESA/ESTEC leden. De leden van de CDA fractie vragen de Staatssecretaris in kaart te brengen welke consequenties de Brexit heeft op de verplichte en vrijwillige bijdrage van Nederland aan ESA/ESTEC. Tevens vragen zij de Staatssecretaris aan te geven hoe de optionele bijdrage zich verhoudt tot de verplichte bijdrage en hoe Nederland zich positioneert Nederland ten opzichte van andere landen aangaande deze bijdragen.

De leden van de CDA fractie welke gevolgen Brexit heeft voor het voortbestaan van de Europese ruimtevaart programma's in het algemeen en in hoeverre dit onderdeel van de Brexit onderhandelingen uitmaakt. De leden van de CDA-fractie merken op dat de afstemming van programma's van ESA/ESTEC binnen de EU niet goed lopen. Deelt de Staatssecretaris deze observatie en kan hij aan te geven hoe dit dan beter kan.

Gezien de toegevoegde waarde van ESA/ESTEC voor de Nederlandse economie is het relevant dat de middelen voor ESA/ESTEC op niveau blijven. De leden van de CDA-fractie vragen de Staatssecretaris hoe het gat dat de Brexit zal achterlaten in de begroting van ESSA/ESTEC gevuld zal worden. De leden van de CDA fractie vragen de Staatssecretaris of hij kan aangeven of de bijdrage van de ESA/ESTEC-leden dan verhoogd zal worden.

Het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap hanteert geen ruimtevaartagenda. De leden van de CDA fractie vragen of Nederland de ruimtevaartagenda dan wel goed heeft geborgd.

Ten slotte vragen de leden van de CDA fractie de Staatssecretaris om in Europees verband ervoor te pleiten dat klimaatverandering onderwerp van Horizon 2020 wordt. Dit zou grote economische kansen bieden voor Nederland.

Vragen en opmerkingen van de leden van de D66-fractie

De leden van de D66-fractie hebben kennisgenomen van de geannoteerde agenda van de informele Raad voor Concurrentievermogen op 24 en 25 juli 2017. Zij hebben nog enkele vragen en opmerkingen.

De leden van fractie van D66 zijn van mening dat het volgende programma Horizon 2020 cruciaal is voor de toekomstige welvaart in Europa. De internationale concurrentie op het gebied van innovatie neemt toe en groei en werkgelegenheid kan alleen komen van toenemende arbeidsproductiviteit in plaats van arbeidsparticipatie. Onderzoek en innovatie is dus cruciaal voor onze toekomstige welvaart. Deelt de Staatssecretaris deze mening? Wat betekent dit voor het budget van het volgende Europese innovatieprogramma? Wat zijn volgens de Staatssecretaris de belangrijkste conclusies uit het rapport Lamy? Welke wijzigingen aan het programma zou hij aanbevelen? Welke lessen kan Nederland trekken voor het eigen innovatiebeleid uit de manier waarop Horizon 2020 is gericht op excellente wetenschap, industrieel leiderschap en maatschappelijke uitdagingen in plaats van bepaalde bedrijfssectoren?

Deze leden zijn verheugd met de komst van een EU-onderzoekscentrum. Zijn er mogelijkheden om het Europese onderzoek verder te versterken door het wederzijds meer openstellen van onderzoekscentra en bijzondere onderzoeksfaciliteiten zoals supercomputers en megatelescopen?

In het kader van Horizon 2020 is de positie van de European Space Agency voor Nederland van extra belang, omdat het grootste onderzoekscentrum van de ESA zich in Noordwijk bevindt en dit mede bepaalt hoe sterk de ruimtevaartsector in Nederland is. In Oegstgeest gaat gebouwd worden aan de Ariane-6 raket. ESA en EU zijn aparte organisaties, maar bij de ESA is slechts een land aangesloten buiten de Europese Economische Ruimte, namelijk Canada. De belangen van de ESA-landen en EU-landen lopen echter zeer synchroon, van fundamenteel onderzoek tot geopolitieke belangen. Extra relevant nu de Verenigde Staten meer afstand nemen van de NAVO en China bezig is met een eigen ruimtewedloop. Deelt de Staatssecretaris de mening dat Nederland als gastland een bijzondere rol heeft op het gebied van ruimtevaart en onderzoek? Deelt de Staatssecretaris de mening dat de EU en ESA gezamenlijke prioriteiten moeten formuleren op het gebied van ruimtevaartwetenschap? Is de Staatssecretaris bereid dit als Nederlands standpunt op te brengen in de discussies over KP9? Het Netherlands Space Office heeft vanuit dezelfde gedachte in de Industrial Policy Committee van ESA (waar Nederland zitting in heeft) voorgesteld om Europese onderzoeksmiddelen voor Horizon 2020 bij ESA in te zetten. Is de Staatssecretaris bereid ervoor te pleiten dat dat deel van het ruimtevaartbudget in Europese onderzoeksmiddelen ingezet gaat worden bij ESA?

II Reactie van de Minister van Economische Zaken

Vragen CDA fractie fotonica

De leden van de CDA-fractie merken op dat de groei van de Nederlandse fotonica-industrie en het grote markt potentieel dat daaraan verbonden is, grote mogelijkheden biedt voor verschillende Nederlandse regio's als Twente, Eindhoven en Delft. Deze leden vragen in hoeverre de middelen voor de middellange termijn voor de verdere ontwikkeling van de Nederlands fotonica-industrie geborgd kunnen worden en in hoeverre er hierbij Europese financieringsmogelijkheden zijn.

Nederland heeft op het gebied van fotonica een unieke vooraanstaande kennispositie in de wereld opgebouwd en heeft potentieel om deze positie uit te bouwen.

Mijn ministerie is in gesprek met de belangrijkste partners in dit ecosysteem. Met hen wordt onderzocht welke knelpunten er zijn in het opschalen van de industrie en hoe private investeringen gecombineerd met het bestaande financieel instrumentarium optimaal kunnen worden ingezet. Zo is fotonica door de topsectoren geïdentificeerd als belangrijke sleuteltechnologie in de Kennis- en Innovatieagenda. Er wordt op dit moment een nationaal masterplan opgesteld dat de benodigde acties en investeringen voor fotonica in kaart brengt.

Het instrumentarium dat ter beschikking staat voor initiatieven in deze sector beslaat o.a.:

- PPS-toeslag: voor de financiering van publiek-privaat onderzoek;
- Toekomstkrediet Onderzoeksfaciliteiten voor de financiering van onderzoeksinfrastructuur;¹
- Innovatiekrediet: voor projectfinanciering van experimentele ontwikkeling voor bedrijven.²

Ook zijn er verschillende Europese financieringsmogelijkheden:

- het Netherlands Investment Agency kan bemiddelen voor financiering vanuit de EIB;
- het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling (EFRO) biedt mogelijkheden voor innovatieve projecten;
- het Europese Onderzoeks- en Innovatieprogramma Horizon 2020 stelt middelen beschikbaar voor onderzoek, innovatie hubs en pilot- en demonstratieprogramma's voor de fotonicasector;
- het Europese Fonds voor Strategische Investerings (EFSI)

Tot slot wil ik erop wijzen dat fotonica ook door de topsectoren is geïdentificeerd als belangrijke sleuteltechnologie in de Kennis- en Innovatieagenda. De topsectoren hebben de Kennis- en Innovatieagenda aangeleverd in de vorm van achttien notities over maatschappelijke uitdagingen en sleuteltechnologieën, waarin hun ambities op het vlak van kennis en innovatie zijn beschreven. Deze notities – waaronder één over fotonica – worden de komende tijd verder uitgewerkt met departementen, regionale overheden en kennisinstellingen en vormen dan net als de relevante routes van de Nationale Wetenschapsagenda (NWA) input voor het na de zomer op te stellen Kennis- en Innovatiecontract 2018–2019. Uw Kamer wordt hier te zijner tijd nader over geïnformeerd.

Vragen ruimtevaart

Vragen CDA-fractie

De leden van de CDA-fractie vragen of er sprake zou zijn dat activiteiten van ESA/ESTEC in het VK verhuizen naar het Europese vasteland.

De European Space Agency (ESA) is een intergouvernementele organisatie bestaande uit 22 Europese lidstaten waaronder Nederland en het Verenigd Koninkrijk (VK). ESA is geen onderdeel van de Europese Unie. De Brexit is dan ook formeel niet van toepassing op ESA of de ESA-activiteiten in het VK. De Britse regering heeft expliciet kenbaar

¹ Zodra er weer middelen beschikbaar komen kan dit potentieel worden ingezet voor de financiering onderzoeksinfrastructuur. Het startkapitaal van dit fonds is momenteel grotendeels al beschikt.

² Het totaal beschikbare budget voor 2017 van € 60 mln. is inmiddels uitgeput.

gemaakt dat het VK lid blijft van de ESA. Laatstelijk is dat gedaan tijdens de ESA Ministersconferentie, gehouden te Luzern (Zwitserland) op 1 en 2 december 2016.

Overigens zijn de ESA-activiteiten in het VK beperkt. Een kleine ESA-vestiging (ca. 100 FTE), de European Centre for Space Applications and Telecommunications (ECSAT), is gesitueerd in Harwell nabij Oxford (VK). Er is op dit moment geen sprake van verhuizing van deze vestiging vanuit het VK naar het Europese vasteland. Het «European Space Research and Technology Centre» (ESTEC) is gevestigd te Noordwijk in Nederland en vormt veruit de grootste van de diverse ESA-vestigingen.

Wanneer deze Britse activiteiten van ESA/ESTEC bovendien geen deel uitmaken van een uiteindelijke Brexit deal, kunnen deze activiteiten tegen onnodige complicaties lopen, al is het alleen al aangaande de EU-burgers die er werken. Deze leden vragen dit scenario te onderzoeken en de Kamer hierover te informeren.

Algemene afspraken voor ESA-medewerkers over diplomatieke rechten zijn in Annex 1 van de ESA-conventie vastgelegd. Daarin wordt geen onderscheid gemaakt tussen EU en niet-EU ingezetenen. Voor de ESA-medewerkers werkzaam in het VK en met een Britse nationaliteit zullen de gevolgen beperkt blijven tot mogelijke gevolgen voor het reizen van en naar de lidstaten van de EU. De gevolgen voor de overige ESA-medewerkers werkzaam in het VK zijn onderdeel van afspraken tussen ESA en het VK over rechten, plichten en immuniteiten van betrokken ESA-medewerkers, zoals die ook bestaan voor ESA-medewerkers in andere ESA-vestigingen. Dit behoeft geen nader onderzoek.

De leden van de CDA-fractie vragen in kaart te brengen welke consequenties de Brexit heeft op de verplichte en vrijwillige bijdrage van Nederland aan ESA/ESTEC. Tevens vragen zij aan te geven hoe de optionele bijdrage zich verhoudt tot de verplichte bijdrage en hoe Nederland zich positioneert ten opzichte van andere landen aangaande deze bijdragen.

Het vertrek van het VK zal financiële gevolgen hebben aangaande de landenbijdrage van de ESA/ESTEC leden. De leden van de CDA fractie vragen in kaart te brengen welke consequenties de Brexit heeft op de verplichte en vrijwillige bijdrage van Nederland aan ESA/ESTEC.

De leden van de CDA fractie vragen welke gevolgen Brexit heeft voor het voortbestaan van de Europese ruimtevaart programma's in het algemeen en in hoeverre dit onderdeel van de Brexit onderhandelingen uitmaakt.

Deze vragen beantwoord ik hieronder gezamenlijk. Zoals in antwoord op eerdere vragen aangegeven blijft het VK onverminderd lid van ESA. Er zijn dan ook geen directe gevolgen voor de verplichte en vrijwillige bijdragen van Nederland aan ESA als gevolg van Brexit.

Wel voert ESA in opdracht van de EU projecten uit van de Europese ruimtevaartprogramma's Galileo, European Geostationary Navigation Overlay Service (EGNOS) en Copernicus en ontvangt ESA daarvoor middelen van de EU. Dat bedrag is circa 20% van de jaarlijkse begroting van ESA.³ Het is nog onduidelijk welke gevolgen het vertrek van het VK uit de EU op deze projectfinanciering richting ESA zal hebben.

³ Bijvoorbeeld in 2016 bedroeg de EU-bijdrage aan de ESA begroting ongeveer 19%: de EU droeg € 760 miljoen bij en de ESA-lidstaten droegen dat jaar € 3.330 miljoen bij.

Het kabinet is van mening dat het Verenigd Koninkrijk gehouden is aan alle verplichtingen aangegaan tijdens het lidmaatschap (Kamerstuk 21 501-02, nr. 1749). Dit vormt onderdeel van de Brexit-onderhandelingen. Daarover valt in dit stadium nog niets concreets te melden. Over de voortgang wordt de Tweede Kamer via de gebruikelijke kanalen, zoals via geannoteerde agenda's, geïnformeerd.

Voor wat betreft de meerjarige gevolgen van de Brexit voor de EU-begroting, zowel in dit Meerjarig Financieel Kader als het volgende Meerjarig Financieel Kader, verwijs ik u naar de brief van de Minister van Buitenlandse Zaken en Minister van Financiën (Kamerstuk: 21 501-20, nr. 1232).

Voor de vraag over de verhouding van de optionele tot de verplichte bijdrage van Nederland aan ESA en hoe Nederland zich positioneert ten opzichte van andere landen aangaande deze bedragen, verwijs ik voor details naar het verslag van de ESA-Ministersconferentie 2016 (Kamerstuk 24 446, nr. 61). Over het algemeen draagt Nederland aan de verplichte programma's (het wetenschappelijke programma en de ESA-basisactiviteiten) naar verhouding van het Nederlandse aandeel in het gezamenlijke ESA-Bruto Nationaal Product (4,53%) bij. Dat is € 120,3 miljoen over 2017–2021 voor het wetenschappelijke programma en € 53,1 miljoen voor de basisactiviteiten. Nederland heeft voor € 102,8 miljoen ingeschreven op de optionele ruimtevaartprogramma's over 2017–2019. Het Nederlandse aandeel in het totaal aan inschrijvingen op de optionele programma's is 1,74%.

De leden van de CDA-fractie merken op dat de afstemming van programma's van ESA/ESTEC binnen de EU niet goed lopen. Wordt deze observatie gedeeld en kan worden aangegeven hoe dit dan beter kan.

Zoals blijkt uit het antwoord op eerdere vragen vormt ESA (en daarmee ook ESTEC) geen onderdeel van de EU. De afstemming tussen de Europese Commissie en ESA is enige tijd stroef verlopen. Sinds 2016 is de samenwerking aanmerkelijk verbeterd, mede door de inzet van Nederland tijdens het Nederlandse EU-voorzitterschap in de eerste helft van 2016. Nederland heeft zich de afgelopen jaren beijverd om de samenwerking tussen de Europese Commissie en ESA soepeler te laten verlopen. Zo heeft Nederland een Joint EU-ESA Informal Space Ministerial Meeting georganiseerd op 30 mei 2016, en is het gezamenlijke The Hague Manifesto on Space Policy opgesteld (Kamerstuk 24 446, nr. 60, bijlage). Nederland benadrukt in interventies in Europese fora het belang van een goede samenwerking vanuit de eigen rollen tussen ESA en de EU (Kamerstuk 21 501-30, nr. 399).

Het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap hanteert geen ruimtevaartagenda. De leden van de CDA fractie vragen of Nederland de ruimtevaartagenda dan wel goed heeft geborgd.

De Minister van Economische Zaken is de coördinerend Minister voor het ruimtevaartbeleid. In het kader van de Interdepartementale Commissie Ruimtevaartbeleid (ICR) stemt hij dat beleid nauw af met de collega's van Buitenlandse Zaken, Defensie, Infrastructuur en Milieu, Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, alsmede de collega van Veiligheid en Justitie. Gezamenlijk bepalen deze departementen het Nederlandse ruimtevaartbeleid, waarbij het Ministerie van OCW in het bijzonder zorg draagt voor de wetenschappelijke dimensie van het ruimtevaartbeleid.

In de nota's ruimtevaartbeleid 2016 en 2014 (resp. Kamerstuk 24 446, nr. 60 en Kamerstuk 24 446, nr. 55) is dit gezamenlijke ruimtevaartbeleid uiteengezet. De vier doelstellingen van het beleid zijn (1) het ondersteunen van hoogwaardig wetenschappelijk onderzoek op het gebied van sterrenkunde, aardgericht ruimteonderzoek en planeetonderzoek; (2) het bijdragen aan de ontwikkeling van een gezonde ruimtevaartsector, inclusief aan ruimtevaartgerelateerde verkoopbare producten en diensten; (3) het inzetten van satellietdata voor nieuwe toepassingen en diensten die nuttig zijn voor onze samenleving, alsmede voor bijdragen aan ontwikkeling elders, in het bijzonder in ontwikkelingslanden en opkomende markten; (4) het behouden en versterken van de ESA-vestiging te Noordwijk (ESTEC), alsmede het verder intensiveren van de samenwerking tussen ESTEC, de Nederlandse kennisinstellingen en het Nederlandse bedrijfsleven.

Vragen van de leden van de D66 fractie

Wordt de mening gedeeld dat Nederland als gastland een bijzondere rol heeft op het gebied van ruimtevaart en onderzoek?

Ik ben het met de D66-fractie eens dat Nederland als gastland van ESTEC een bijzondere rol heeft op het gebied van ruimtevaart en onderzoek. Het behouden en versterken van de ESA-vestiging te Noordwijk is één van de vier doelstellingen van het Nederlands ruimtevaartbeleid. Ik zet mij er voor in om ESTEC zo goed mogelijk te verbinden met het Nederlandse bedrijfsleven en onderzoeksinstituten. Bij ESTEC werken zo'n 2700 medewerkers. Uit het rapport «De waarde van ESTEC voor Nederland» uit 2016 (Kamerstuk 24 446, nr. 60, bijlage) blijkt dat ESTEC bij de top 5 hoort van bedrijven en instellingen voor wat betreft het absolute aantal R&D medewerkers, namelijk 1600. De aanwezigheid van ESTEC was één van de redenen voor de EU om het Galileo Reference Centre (GRC) in Noordwijk te vestigen. Dit GRC is onderdeel van het European Global Navigation Satellite Systems Agency (GNSS) dat de kwaliteit van de diensten van het Europese programma voor satellietnavigatie controleert. De vestiging van het GRC betekent een uitbreiding van het ruimtevaartcluster in Noordwijk: begin 2018 zal het GRC onafhankelijk operationeel functioneren met 40 medewerkers.

Wordt de mening gedeeld dat de EU en ESA gezamenlijke prioriteiten moeten formuleren op het gebied van ruimtevaartwetenschap?

Is er bereidheid om dit als Nederlands standpunt op te brengen in de discussies over KP9?

Het Netherlands Space Office heeft vanuit dezelfde gedachte in de Industrial Policy Committee van ESA (waar Nederland zitting in heeft) voorgesteld om Europese onderzoeksmiddelen voor Horizon 2020 bij ESA in te zetten. Is er bereidheid ervoor te pleiten dat dat deel van het ruimtevaartbudget in Europese onderzoeksmiddelen ingezet gaat worden bij ESA?

Omdat de drie vragen logisch op elkaar volgen, beantwoord ik ze samen. Ik vind dat de coördinatie tussen ESA en de EU aanzienlijk is verbeterd, zoals ik heb aangegeven bij de beantwoording van een vraag van de CDA-fractie. Ik blijf mij inzetten om de afstemming en samenwerking tussen ESA en de EU optimaal te laten verlopen. Ik ben ervan overtuigd dat de EU en ESA elkaar vanuit de eigen rollen kunnen versterken en ben van mening dat er voldoende basis is gecreëerd voor verdere samenwerking. De samenwerking met ESA krijgt bijvoorbeeld veel aandacht in de Europese Ruimtevaartstrategie, die in november 2016 is gepubliceerd

(Kamerstuk 22 112, nr. 2255). De Europese Commissie geeft daarin onder andere aan de ruimtevaart gerelateerde onderzoeksactiviteiten in samenwerking met lidstaten en ESA te intensiveren en samen met ESA en lidstaten gemeenschappelijke technologische roadmaps te stimuleren om grotere complementariteit van wetenschaps- en R&D-activiteiten te stimuleren.

Ik vind het belangrijk dat de EU investeert ruimtevaart gerelateerde onderzoek en innovatie-activiteiten in het kader van Horizon2020. Het ruimtevaartprogramma binnen Horizon2020 stimuleert een competitieve en innovatieve Europese ruimtevaartindustrie en -wetenschap. Doordat het ruimtevaartprogramma binnen Horizon2020 valt, wordt de samenhang met de andere programma's binnen Horizon2020 onder bijvoorbeeld *Leadership in Enabling and Industrial Technologies* en de *Societal Challenges* geborgd. De investeringen die de EU doet in de grote ruimtevaartprogramma's Copernicus, Galileo en EGNOS worden op die manier beter benut. Binnen Horizon2020 Space is veel aandacht voor het afstemmen van onderzoeksactiviteiten met de ESA. Zoals ik eerder heb aangegeven, zal ik blijven pleiten voor goede samenwerking en afstemming tussen de EU en ESA. Waar relevant en opportuun zal ik dat ook doen in de discussies over het negende Kaderprogramma op het gebied van ruimtevaart.